

16-oji Jono Jablonskio konferencija
**SOCIOLINGVISTINIAI
LIETUVIŲ KALBOS TYRIMAI**

Vilniaus universitetas, 2008 m. spalio 3 d.

PRANEŠIMŲ TEZĖS

Daiva Aliūkaitė

(Vilniaus universiteto Kauno humanitarinis fakultetas, daiva.aliukaite@gmail.com)

TARMINIO KALBĖJIMO SUPRANTAMUMAS: NUOSTATŲ TYRIMAS

Įvairesnį kultūrinį diskursą apie tarminio kalbėjimo ir bendrinės kalbos skirtumus galima sukurti, tik išsiaiškinus paprastų kalbos bendruomenės narių kalbines nuostatas, dialekto kompetenciją, kalbines simpatijas.

Pranešime analizuojami 2004–2006 metais vykdyto tyrimo „Tarminio kalbėjimo vertinimas“ duomenys. Tyrimo anketa parengta, taikant perceptyvines dialektologijos metodiką. Tyrimas vykdytas keliuose etnografiniuose Lietuvos regionuose. Bendra tyrimo imtis – 548 respondentai. Formuojant tiriamųjų kvotas, taikytas išorinis imties kriterijus, t. y. respondentai pasirinkti pagal kelis objektyvius požymius. Atsižvelgta į šiuos rodiklius: gyvenamąją vietą, amžių ir lytį.

Įžvalgos formuluojamos remiantis tik dalimi anketos duomenų. Kadangi pranešime svarstoma tarminės raiškos suprantamumo problema, teiginiai grindžiami apriorinėmis tiriamųjų nuostatomis dėl tarminio kodo suprantamumo / nesuprantamumo. Pildydami anketą, tiriamieji rinkosi atsakymus iš pasiūlytų įverčių: *tarminis kalbėjimas yra visiškai nesuprantamas, tarminis kalbėjimas yra beveik nesuprantamas, tarminis kalbėjimas yra iš dalies suprantamas, tarminis kalbėjimas yra lengvai suprantamas*; taip pat tiriamieji galėjo komentuoti, pagrįsti savo pasirinkimą.

Gauti tokie tyrimo rezultatai: kad *tarminis kalbėjimas yra visiškai nesuprantamas* mano 1,39 % respondenčių ir 2,69 % respondentų; kad *tarminis kalbėjimas yra beveik nesuprantamas* teigia 19,44 % respondenčių ir 20,77 % respondentų; *tarminis kalbėjimas yra iš dalies suprantamas* 69,44 % respondenčių 59,62 % respondentų; *tarminis kalbėjimas yra lengvai suprantamas* 9,72 % respondenčių 16,92 % respondentų.

Remiantis tiriamųjų komentarais, konstatuotina, kad respondentai linkę apibendrinti tarminio kalbėjimo vaizdinį pagal kelis suvokimo scenarijus:

- 1) jeigu nesupratau x tarminio diskurso, vadinasi, bet kokia tarminė raiška man yra nesuprantama;
- 2) tarminė raiška gali būti suprantama, jei yra:
 - a) panaši į bendrinę kalbą;
 - b) panaši į mano (t. y. paties vertintojo) kalbėjimą;
 - c) panaši į mano (t. y. vertintojo) aplinkoje girdimus kodus;
- 3) tarminis kalbėjimas man yra suprantamas todėl, kad tarmės yra lietuvių kalbos, o lietuvių kalbą aš moku.

Svarbu pridurti, kad respondentų komentaruose ryškėja skirtingų kartų vartojamo kodo priešpriešinimas. Tarminis kalbėjimas priskiriamas tam tikram amžiaus kontingentui. Taip paliudijamas respondentų kalbinis išprusimas – gebėjimas skirti, kad vyresnieji bendruomenės nariai kalba kitaip.

Be to, remiantis tuo, kaip kai kurie respondentai komentuoja, kodėl tarminis kalbėjimas jiems suprantamas tik iš dalies, galima konstatuoti, kad šie [respondentai] teisingai įsivaizduoja nevienalytį tarminį diskursą. *Suprastino* ar *nesuprastino* tarminio kodo diferencijavimas liudija, kad eilinių vartotojų ir vertintojų sąmonėje egzistuoja tam tikras dialektų mentalinis žemėlapis.

Remiantis tyrimo duomenimis, negalima išskirti kurio nors Lietuvos regiono atstovų kaip geriau suprantančių tarminį kodą.

Ingrida Balčiūnienė, Laura Simonavičienė

(Vytauto Didžiojo universitetas, i.balciuniene@hmf.vdu.lt)

AR VYRAI IR MOTERYS KLAUSIA SKIRTINGAI?

Vyrų ir moterų kalbos skirtumai jau daugelį metų yra aktualus lingvistų, psicholingvistų ir sociolingvistų tyrimo objektas: nagrinėjami vyrų ir moterų kalbos gramatikos, žodyno skirtumai, stebima, kaip vyrai ir moterys kuria diskursą, dalyvauja pokalbyje. Iki šiol Lietuvoje, tyrinėjant vyrų ir moterų kalbos skirtumus, dažniausiai apsiribota rašytinės arba viešosios sakytinės (TV laidų, pranešimų) kalbos analize, o pastaruoju metu, pradėjus kurti sakytinės kalbos (viešųjų kalbų ir spontaninių pokalbių) tekstyną (VDU 2006–2008), atsirado galimybė analizuoti natūralius spontaninius pokalbius ir sužinoti, kuo skiriasi tokiuose pokalbiuose dalyvaujančių vyrų ir moterų kalba.

Tyrimo, pristatomo pranešimo metu, tikslas buvo išanalizuoti spontaninėje kalboje vartojamus klausiamuosius sakinius ir nustatyti, kuo skiriasi šių sakinių struktūra vyrų ir

moterų kalboje. Tyrimo metu buvo siekiama patikrinti tris hipotezes: 1) kadangi vyrai ir moterys laikosi skirtingų pokalbio plėtojimo strategijų (Barton, Tomasello 1994, Wardhaugh 1998), moterų kalboje klausimai turėtų būti vartojami dažniau nei vyrų kalboje; 2) kadangi pokalbio metu moterys daugiau dėmesio nei vyrai skiria kooperavimuisi su pašnekovu demonstruoti (Tomasello ir kt. 1990), tikėtina, jog moterų kalboje turėtų būti dažniau vartojami tikrinamieji klausimai, kuriais siekiama ne gauti informacijos, o pasitikrinti, ar pašnekovo žodžiai buvo suprasti teisingai; vyrų kalboje turėtų būti dažniau vartojami specialiojo klausimo sakiniai; 3) kadangi pokalbio metu vyrai ir moterys siekia skirtingų tikslų (vyrų stengiasi pabrėžti savo statusą ir nepriklausomybę, o moterys – identifikuotis su grupe, pabrėžti intymumą (Tannen 1990), moterys turėtų dažniau nei vyrai vartoti klausiamuosius sakinius su dalelytėmis *ane*, *taip* gale, parodančiomis, kad kalbėtojas atsižvelgia į klausytojo nuomonę, kuriančiomis bendrumo įspūdį.

Tyrimas atliktas Vytauto Didžiojo universitete, taikant šio universiteto darbuotojų sukurtą sakytinės kalbos tekstynų kūrimo ir apdorojimo metodologiją (Savickienė, Kamandulytė 2007) ir naudojantis šio universiteto kartu su partneriais sukurto *Sakytinės lietuvių kalbos tekstyno* duomenų baze. Tyrimui atlikti naudota kompiuterinė programa CHILDES, tyrimo medžiagą sudaro 1050 sakinių, išrinktų iš 5 val. trukmės spontaniškų privačių ir institucinių pokalbių. Tikimasi, kad atlikto tyrimo rezultatai bus naudingi tolesniems lingvistiniams ir sociolingvistiniams tyrinėjimams, leis palyginti vyrų ir moterų kalbos skirtumus, išryškėjančius rašytinėje, viešojoje sakytinėje ir natūralioje spontaniškoje kalboje.

Literatūra

Barton M. E., Tomasello M. 1994: The rest of the family: the role of fathers and siblings in early language development. In C. Gallaway, B. J. Richards (red.), *Input and Interaction in Language Acquisition*, Cambridge University Press, 109–134.

Savickienė I., Kamandulytė L. 2007: The Corpus of Lithuanian Spoken Language: Methodology and Creation. Pranešimas, 2007 m. spalio 4 d. skaitytas tarptautinėje konferencijoje *Human Language and Technologies*, Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas.

Tannen D. 1990: *You Just Don't Understand: Women and Men in Conversation*, New York: William Morrow and Co.

Tomasello M., Conti-Ramsden G., Ewert B. 1990: Young children's conversations with their mothers and fathers: differences in breakdown and repair. *Journal of Child language* 17, 1990, 115–130.

Wardhaugh R. 1998: *An Introduction to Sociolinguistics*, New York: Blackwell Publishers Ltd.

Mantrimas Danielius

(Vilniaus universitetas, Vilniaus kolegija, man333@takas.lt)

LIETUVIŲ KALBOS ĮTAKA LIETUVIŲ GESTŲ KALBAI

Lietuvių gestų kalba (LGK) nėra lietuvių kalbos forma, kaip dauguma galvoja. LGK yra savarankiška kalba, turinti savitą ir visai skirtingą nuo lietuvių kalbos raišką. Tad kurtieji yra savita bendruomenė, turinti savo kalbą ir savo kultūrą – kalbinė ir kultūrinė mažuma. Lietuvių gestų kalba yra unikali, niekur kitur pasaulyje nevartojama kalba, kuri yra daugiau kaip 6000 kurčiųjų gimtoji kalba.

Dauguma kurčiųjų Lietuvoje yra dvikalbiai ir dvikultūriai, tad lietuvių kalba ir kultūra daro jiems didelę įtaką. Šio pranešimo tikslas – apžvelgti, kokiais būdais lietuvių kalba, kuri yra žodinė kalba, gali daryti įtaką visai kitokios prigimties – vaizdinei gestų kalbai.

Viena pagrindinių ir aiškiausiai matomų lietuvių kalbos įtakų LGK – tai artikuluojamieji lūpų judesiai. Gestai kaip leksiniai vienetai gali turėti dvejo tipo lūpų judesius: (1) artikuluojamieji – tai atitinkamo lietuviško žodžio pradžios tarimas (aišku, be balso) ir (2) specifiniai – tai tam tikri lūpų judesiai, nesusiję su žodžiais. Istoriskai sunku pasakyti, kada LGK gestai įgavo šiuos artikuluojamuosius judesius, tačiau sinchroniškai jie priklauso kai kurių gestų struktūrai, tiesa, dažnai tik kaip fakultatyvus elementas.

Taip pat lietuvių kalba daro įtaką LGK žodžių tvarkai. Pavyzdžiui, LGK būdingas modelis S-O-V vis dažniau keičiamas į S-V-O, pažymins ir prielinksniai keliami prieš daiktavardį, ir kt. Šis procesas dar tik vyksta, ir sunku pasakyti, kiek jis daro įtaką LGK apskritai, o kiek – tik atskiriems kalbėtojams. Ši įtaka labai priklauso nuo kalbėtojų, ypač nuo jų lietuvių kalbos mokėjimo ir vartojimo.

Dar vienas labai paplitęs LGK sąveikos su lietuvių kalba būdas – žodžių skolinimasis. Pagrindinis kelias žodžiams iš lietuvių kalbos patekti į LGK – pirštų abėcėlė. Tačiau pirštų abėcėle rodomi žodžiai LGK yra kaip svetimybės – jie labai greitai pakeičiami gestais. Tai ypač būdinga dažniau vartojamiems daiktų pavadinimams – asmenvardžiams, toponimams, naujų daiktų pavadinimams.

Žiūrint į lietuvių kalbos ir LGK sąveiką plačiau, reikia paminėti ir kai kurių kurčiųjų, bet daugiausia apkurtusiųjų ir girdinčiųjų vartojamą pažodinio kalbėjimo formą, vadinamą kalkiniu kalbėjimu – kai kalbant lietuviškai kartu rodomi gestai. Tai ne koks nors LGK variantas, bet gestais rodoma lietuvių kalbos forma. Kai kurie kurtieji, ypač iš girdinčiųjų šeimų, taip pat neprigirdintieji ir apkurtusieji tokį kalbėjimą vienu metu lietuviškai ir gestais vartoja kaip savotišką *pidžin* kalbą.

Literatūra

Danielius M. (2003) Lietuvių gestotyros pagrindai. Vilnius.

Lucas C., Valli C. (1989) Language Contact in the American Deaf Community. *The Sociolinguistics of the Deaf Communities*, Washington, D. C., 11-40.

Laima Kalėdienė

(Lietuvių kalbos institutas, kaledienei@gmail.com)

SOCIOLINGVISTINIŲ KINTAMŲJŲ METODAS – VIENAS IŠ KALBOS KITIMŲ KRYPTIES NUSTATYMO METODŲ

1. Prieš tris dešimtmečius vienu iš Williamo Labovo sukurtų kiekybinių sociolingvistikos metodų – sociolingvistinių kintamųjų – buvo tirta vilniečių lietuvių kalbos fonetika. Garsų tarimo įvairavimo buvo aptikta daugeliu atvejų, bet sociolingvistinių kintamųjų metodu išskirti tik septyni reikšmingi kintamieji: 1) nekirčiuotų ilgųjų balsių žodžio pabaigoje (pvz., *akys, mirtį, duoną, lėlę, eity* ir kt.), 2) nekirčiuotų ilgųjų balsių ne žodžio pabaigoje (pvz., *ypatingas, qžuolynas, ūkvedys, ryžtingumas, kūdikėlis, gyvena, posūkis, rūkyti* ir kt.), 3) nekirčiuotų *é* arba *o* žodžio pabaigoje (pvz., *matė, augo; mirė, liko* ir kt.), 4) kirčiuotų trumpųjų balsių žodžio pabaigoje (pvz., *sūri, grėži; rusu, kate, bala* ir kt.), 5) kirčiuotų trumpųjų balsių ne žodžio pabaigoje (pvz., *ima, atneša, visas, užčiupti* ir kt.), 6) nekirčiuotų *ie* arba *uo* ne žodžio pabaigoje (pvz., *ieškojau, uogelė* ir kt.), 7) priebalsių samplaikų prieš priešakinės arba prieš užpakalinės eilės balsį (pvz., a) *alpti, atplėšti, skersvėjis*; b) *užsukti, išskaityti*; c) *buhalteris, filmas, pulsas* ir kt.).

2. Sociolingvistiniai kintamieji matuojami apibrėžus ir nustačius: 1) socialinį diskurso kontekstą, 2) reikšmingus lingvistinius variantus, 3) kiekvieno tokio varianto kiekybinį indeksą. Tiriant vilniečių lietuvių kalbą kaupti tiek objektyvieji, tiek ir subjektyvieji kalbos duomenys. Objektyviaisiais laikyti tie lingvistiniai duomenys, kurie buvo gauti eksperimentinės fonetikos metodais, taip pat tyrėjui užrašius tekstą fonetine transkripcija. Subjektyviaisiais sociolingvistiniais duomenimis laikyti kalbos atstovų vertinimai – tiek savo pačių, tiek kitų kalbos, gauti pateikėjams anketose nurodžius, jų nuomone, jiems patiems būdingus variantus. Pasinaudojus įvairiais medžiagos rinkimo metodais buvo gauta duomenų, atspindinčių to paties kalbėtojo kalbą, kai kalbai skiriamas nevienodas dėmesys (minimaliųjų žodžių porų skaitymas, rišlaus teksto su tomis poromis skaitymas ir laisvas pasakojimas). Kintamųjų esama dviejų rūšių: stratifikacinių ir situacinių. Pirmieji priklauso nuo socialinių ir demografinių veiksnių, t. y. išsilavinimo, amžiaus, o antrieji – dar ir nuo socialinio konteksto, t. y. nuo diskurso realizavimo aplinkybių, kalbos formos, nuostatų, vertybinės orientacijos. Pavykus nustatyti kintamojo pobūdį – stratifikacinį arba situacinį, galima daryti prielaidas, kurioje kitimo stadijoje yra kuris nors iš

kalbos įvairavimo reiškinių. Stratifikaciniai kintamieji rodo kitimo pradinę fazę, kuri gali ir užsitęsti arba nesibaigti pakitimu, o situaciniai – kitimo įsigalėjimą. Kitimo pabaigos galima laukti prabėgus sociolingvistikai reikšmingam kalbos kitimo laikui – naujos kartos susiformavimo, kuris paprastai yra 20 – 25 metai.

3. Pirmojo tyrimo metu nustatytas tik vienas situacinis sociolingvistinis kintamasis – nekirčiuotų ilgųjų balsių žodžio pabaigoje. Kiti šeši buvo stratifikaciniai. 2007 metais atlikus pilotinius vilniečių kalbos tyrimus su kontrolinėmis trimis amžiaus grupėmis nustatyta, kad buvęs situacinis kintamasis gali būti tebelaikomas kintamuoju tik sąlygiškai, nes kitimas yra beveik įvykęs, t. y. įsigalėjo ilgųjų nekirčiuotų balsių žodžio pabaigoje trumpinimo tendencija. Atlikus išsamesnius tyrimus dar trys buvę stratifikaciniais kintamieji, ko gero, galės bus būti kvalifikuojami kaip situaciniai: nekirčiuotų ilgųjų balsių ne žodžio pabaigoje, nekirčiuotų *ė* arba *o* žodžio pabaigoje ir nekirčiuotų *ie* arba *uo* ne žodžio pabaigoje. Taigi vienas iš ryškiausių vilniečių kalbos bruožų tampa nekirčiuotų ilgųjų trumpinimas įvairiose pozicijose. Tokios tendencijos nerodo trumpieji kirčiuoti balsiai. Jų, kaip ir kirčiuotų mišriųjų dvigarsių su *i*, *u* tarimas, rodos, sietinas su tėvų ir senelių tarimine aplinka bei priegaidžių niveliacija.

Regina Koženiausienė

(Vilniaus universitetas, Regina.Kozeniauskiene@flf.vu.lt)

GINČYTINAS FRAZEOLIGINIS DISKURSAS: MANIPULIACIJOS IR KALBOS ŽAIDIMŲ GALIMYBĖS

Lingvistinė ekspertologija turi sąsają su retorika, stilistika, gramatika, teksto teorija, lingvistine pragmatika, plačiąja prasme tai yra taikomosios kalbotyros ir sociolingvistikos tyrimo objektas, apimantis įvairius socialinius veiksmus, visuomenės kultūros, stiliaus ir profesinės etikos normas, jos vertybių sampratą.

Didesnis dėmesys pranešime kreipiamas į semantinę frazeologinių posakių struktūrą, į šių posakių modifikacijas, t.y. okazinės frazeologijos vartoseną sakytiniuose ir rašytiniuose politikų, teisininkų, žurnalistų, reklamos kūrėjų tekstuose.

Į frazeologijos modifikacijas pranešime žvelgiama kaip į kalbos žaidimą – nestandartinę, pirmu žvilgsniu, netgi nelogišką, vartoseną, kurios tikslas – ne perteikti informaciją, o apsunkinti supratimą. Tai gali būti daroma dėl įvairių priežasčių: kad būtų patrauktas skaitytojų dėmesys, kad būtų apeitas įstatymas (tarkim, alkoholio reklamoje), arba, kad negatyviai vertinant asmenybę, pasakymas netaptų įžeidimo nagrinėjimo pagrindu. Kalbos žaidimu pasiekiamos manipuliavimo galimybės yra neišmatuojamos, kaip neišmatuojami yra perkeltinių reikšmių kūrimo būdai ir variantai, kurių turinio prasmės

ribos sunkiai nusakomos. Frazeologijos vartoseną pranešime nagrinėjama ir interpretuojama plačiame sociokultūriniame kontekste, iš kurio išryškėja diskurso autorių intencijos, pasakymo prasmės ir reikšmės.

Labiausiai bendravimo situacijos dalyvių dėmesį patraukia įžaidžios necenzūrinės idiomos, turinčios nestandartinės užuominos pobūdį, dėl kurių dažniausiai ir kyla lingvistinės ekspertizės reikalas, bet dėl kalbos žaidimo kaip išvados jos ne visada būna ginčijamos. Jeigu vis dėlto kreipiamasi į kalbininką ekspertą, laukiama jo nuomonės. Tai būna tik viena iš galimų ginčytino teksto interpretacijų, nelemiančių teisėjo sprendimo, bet turinčių tam tikros reikšmės galutinei išvadai.

Rita Miliūnaitė

(Lietuvių kalbos institutas, ritam@lki.lt)

**TINKLARAŠČIŲ KALBOS VIETA
DABARTINĖS VARTOSENOS SCHEMOJE**

Pranešime supažindinama su nauja elektroninės kalbos apraiška – internetinių dienoraščių, arba tinklaraščių, kalba ir galimybėmis ją tirti sociolingvistiškai.

Internete prieš gerą dešimtmetį pasirodžiusi nauja saviraiškos ir bendravimo forma – tinklaraščiai jau plačiai paplitę ir lietuviškojoje interneto dalyje. Jų kalba ypatinga tuo, kad kuriama be tarpininkų ir nėra specialiai kieno nors reguliuojama iš šalies, tačiau ją parašyti tekstai pateikiami viešai ir yra visiems prieinami.

Tinklaraščių kalba nesusijusi nei su koku nors vienu geografiniu regionu (tad nėra dialektas), nei su viena kokia socialine ar etnine visuomenės grupe (tad nėra sociolektas). Tai viena iš elektroninėje terpėje funkcionuojančių kalbos atmainų – vadinamųjų medialektų (greta elektroninio diskurso – komentarų, trumpųjų telefono bei momentinių žinučių ir kt.). Tinklaraščius gali rašyti ir skelbti kiekvienas panorėjęs, tad ši forma leidžia reikštis daugiasluoksnėms kalbos variacijoms.

Nors mikrosociolingvistiniai tyrimai iš tradicijos daugiausia siejami su sakytine kalbos forma, tinklaraščių kalba taip pat yra sociolingvistinių tyrimų objektas. Jis teikia galimybę nagrinėti įvairius kalbos ir visuomenės santykių aspektus, įskaitant kalbos variantiškumą ir pokyčius, kurie priklauso nuo tų kalbą vartojančių žmonių socialinių požymių – amžiaus, lyties, išsilavinimo, veiklos pobūdžio, interesų ir kt.

Kad tinklaraščius būtų galima tirti, reikia apibūdinti, kokia tai kalbos apraiška, kaip ji išsitenka dabartinės vartosenos schemoje tarp įvairių kitų kalbos apraiškų ir formų. Šiam reikalui naudojamos schema, kuri skirta aprašyti dabartinei vartosenai pagal šiuos parametrus: 1) chronologinės ribos, 2) vartojimo sritys, 3) vartojimo būdas.

Lietuviškųjų tinklaraščių internete pastebimiau ėmė rasti apie 2000 metus, taigi tiriant jų raišką ir turinį, neabejotinai susiduriama su *dabartine kalba*.

Kalbos vartojimo sritys paprastai skiriamos pagal visuomenės veiklos formas. Šiuo požiūriu tinklaraščius mėgstama lyginti su tradicine elektronine žiniasklaida (bet ne prilyginti jai), taigi tinklaraščius galima laikyti savotiška *elektroninės komunikacijos forma*.

Kalbos vartojimo būdas leidžia vartoseną nusakyti trejopai:

- pagal raiškos formą (rašytinė–elektroninė–sakytinė vartoseną),
- pagal vartojimo atvirumą (privačioji–viešoji vartoseną),
- pagal vartojimo stilių (oficialioji–laisvoji vartoseną).

Tinklaraščius pagal jų kalbos ypatumus galima apibūdinti kaip *elektroninės viešosios laisvosios vartosenos* žanrą, nors pripažįstama, kad įvairioms elektroninės kalbos apraiškoms, taigi ir tinklaraščiams, apskritai būdingas minėtų požymių maišymasis ir nauji jų deriniai.

Turint galvoje didžiulę tinklaraščių įvairovę, skirtingus autorius ir tematiką, be tarpininkų kuriamą turinį, į šio internetinio žanro kalbą galima žiūrėti kaip į realiąją vartoseną, kurioje nuolat randasi naujų kalbos polinkių ir pokyčių. Atsiradus tinklaraščiams, dabartinė lietuvių kalbos vartoseną pradeda įgauti įvairių savo formų ir atmainų pusiausvyrą. Ilgą laiką viešoji laisvoji (nereguliuojamoji) vartoseną buvo tik sakytinė, dabar ji jau yra ir elektroninė, taigi atsiveria naujos galimybės visapusiškesniems realiosios vartosenos tyrimams.

Meilutė Ramonienė

(Vilniaus universitetas, meilute.ramoniene@flf.vu.lt)

KALBŲ VARTOJIMAS IR TAUTINĖ TAPATYBĖ LIETUVOS MIESTUOSE

Kalbos ir tapatybės klausimai, su jais susijusios kalbos politikos problemos tiek Europoje, tiek kituose žemynuose pastaruoju metu yra atsidūrę daugelio akademinų disciplinų dėmesio centre. Tyrinėjamas realus kalbų vartojimas ir jo ryšiai su tapatybės savivoka stiprėjančios globalizacijos situacijoje, analizuojamos etninės tapatybės ir gimtosios kalbos sąsajos, kalbų parinkimas vartojimui namų, darbo, įvairioms viešojo gyvenimo sferoms, tiriama kodų kaita, svarbiausi socialiniai veiksniai, nulemiantys kalbinių atmainų pasirinkimą ir tapatybės išlaikymą ar pokyčius.

Svarbus visuomenės lingvistinio gyvenimo rodiklis yra miestų gyventojų kalbinis elgesys, ne tik atspindintis konkretaus laikotarpio kalbinę situaciją, bet ir duodantis pagrindą rengti ateities lingvistines prognozes. Dėl urbanizacijos miesto gyventojai linkę greičiau keisti savo kalbinę laikyseną, iš miesto gyventojų kalbos lengviau galima numatyti ir visos visuomenės kalbinį elgesį ateityje. Realios miestų sociolingvistinės situacijos tyrimai

duoda mokslinį pagrindą valstybės kalbų politikos sprendimams bei sistemingam kalbų planavimui, todėl miestų gyventojų kalbų tyrimai itin aktualūs.

Lietuvos miesto gyventojų kalbų dabartinio vartojimo ir tapatybės tyrimų kol kas atlikta labai nedaug. 2007 metais Vilniaus, Vytauto Didžiojo universitetų ir Lietuvių kalbos instituto mokslininkų grupė kartu su kolegomis iš Olandijos ir Didžiosios Britanijos pradėjo projektą, kurio tikslas – išanalizuoti didžiuosiuose Lietuvos miestuose (Vilniuje, Kaune ir Klaipėdoje) vartojamų kalbų, kitų kalbos atmainų ir tautinės tapatybės santykį, numatyti su kalba susijusio tautinio identiteto išsaugojimo perspektyvas.

Projekto uždaviniai:

1. Ištirti didžiųjų Lietuvos miestų gyventojų namie vartojamas kalbas, nustatyti dominuojančias ir kitas vartojamas kalbas ar kalbų atmainas, jų pasirinkimą vartojimui ir gyvybingumą: atlikti kiekybinę 8-10 metų amžiaus moksleivių apklausą pagal tarptautinio miesto kalbų tyrimo projekto klausimyną ir bendrus principus.

2. Kiekybiškai ištirti didžiųjų Lietuvos miestų suaugusių gyventojų kalbų ar kalbų atmainų vartojimą įvairiose gyvenimo srityse ir kalbines nuostatas bei sąsajas su tautine tapatybe: atlikti reprezentatyvią apklausą apie kalbų mokėjimą ir vartojimą viešojoje ir privačiojoje sferose, ištirti sakytinės ir rašytinės kalbos vartojimo tendencijas, kalbines nuostatas bei sąsajas su etnine tapatybe.

3. Kokybiškai išanalizuoti pasirinktų respondentų grupių pagal darbo sferas ir etninę grupę kalbų mokėjimą, realų kalbinių atmainų vartojimą įvairiose sferose bei kalbines nuostatas ir ryšį su tautiniu identitetu bei jo išlaikymu globalizacijos sąlygomis.

Pranešime bus pristatomi 2007-2008 metais atlikti projekto sociolingvistiniai tyrimai ir jų rezultatai.

Giedrius Tamaševičius

(Lietuvių kalbos institutas, giedrius@gregoriana.lt)

ŠNEKAMAJAI KALBAI BŪDINGA LEKSIKA:

VARTOSENĄ IR SANTYKIS SU LIETUVIŲ KALBOS ŽODYNAIS

Pranešime pristatomi šiuo metu atliekamas šnekamajai kalbai būdingos leksikos vartosenos tyrimas.

Žodžiai anketiniam tyrimui parinkti iš dabar rengiamo Sakytinės lietuvių kalbos tekstyno. Beveik visi į anketą įtraukti žodžiai, šnekamajai kalbai būdingomis reikšmėmis, yra patekę į neseniai išleistą pirmąjį „Lietuvių žargono žodynelį“.

Viena tiriamų žodžių grupė yra pateikiama pagrindiniuose lietuvių kalbos žodynuose (LKŽ ir DLKŽ): *nuskilti, statyti, užkalti, susimauti, šakotis*, o kitos grupės žodžiai,

anketoje nurodytomis reikšmėmis, yra patekę tik į akademinį žodyną: *žiauriai, vėjai, laužytis, įkirsti, trenktas*. Dar keli žodžiai (*lūžti, užknisti*) Lietuvių kalbos žodyne turi tik artimos reikšmės vartosenos pavyzdžių.

Tyrimo tikslas – sužinoti, kiek įvairiose amžiaus grupėse ir tarp skirtingos lyties respondentų yra paplitę tam tikri šnekamajai kalbai ar žargonui priskiriami žodžiai. Atsakymai į klausimus apie vartosenos pobūdį (viešai vs. privačiai) turėtų padėti išvelgti stilistinio atspalvio įgavimo ar praradimo tendencijas, o viso tyrimo rezultatai – paskatinti svarstyti dažniausiai vartojamų šnekamajai kalbai būdingų žodžių ar jų reikšmių įtraukimo į DLKŽ galimybes.